

הרב ד"ר רצון ערוסי

ערים המוקפות בחומה בימינו לענין קריאת המגילה - דינה של העיר קריית אוננו

שאלה

מה הן הערים המוקפות חומה בימינו לענין קריאת מגילה? ומהו דין הערים שיש בהן ספק, וכן דין הכרך וכל הסמוך לו. לדוגמה: תל אביב, בני ברק, קריית אוננו, לוד, רמלה ועוד.

א. מוקפות חומה – מאימתי?

שנינו במשנה (מגילה פ"א מ"א):

כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר. כפרים ועיירות

גדולות קורין בארבעה עשר.

ובתוספתא (מגילה פ"א ה"א), שנינו:

כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר. ר' יהושע בן קרחה

אומר מימות אחשורוש. אמר ר' יוסה בן יהודה, היכן מצינו לשושן הבירה שמוקפת

חומה מימות יהושע בן נון. אלא משפחה ומשפחה, מדינה ומדינה, עיר ועיר.

הסמוכין לכרך ונראין עמו הרי הן כיוצא בו.

מדברי המשנה והתוספתא למדנו: א) שלוש דעות נאמרו בענין ערים המוקפות חומה

שקוראים בהן בחמישה עשר: מימי יהושע בן נון, מימי אחשורוש, כל מקום לפי מצבו

בזמן הקריאה. ב) לכל הדעות, בשושן קוראים בחמישה עשר. ג) הסמוכים לכרך, ונראים

עמו, דינם ככרך. מצוות קריאת מגילה היא מדרבנן. אבל יש דין דאורייתא שנוהג בעיר

המוקפת חומה. והוא דין המוכר או המקדיש בית בעיר המוקפת חומה, לענין זמן

גאולתו. ובדין זה של התורה, עיר המוקפת חומה, היא זו שמוקפת מימי יהושע בן נון, כפי

ששנינו במשנה (ערכין פ"ט מ"ו):

ואלו הן בתי ערי חומה (מימות יהושע בן נון). כגון קצרה ישנה של צפרין, וחקרא

של גוש חלב, ויודפת הישנה, וגמלה, וחדיד, וגדוד, ואוננו וירושלים, וכל כיוצא בהן.

על פי דרכנו למדנו: א) בגלל הנס המיוחד שאירע לאבותינו בשושן בימי מרדכי ואסתר,

יותר מהנס של אלה שישבו בערי הפרזות, חז"ל תיקנו שבני הערים המוקפות חומה

יקראו בחמישה עשר כמו בשושן ולא כמו בערי הפרזות. אלא שנחלקו הדעות, י"א

מוקפות חומה מימי יהושע, וי"א מימי אחשורוש, וי"א בשעת הקריאה. למרות שלענין

מכירת בית בעיר מוקפת חומה, או הקדשתו, העיר צריכה להיות מוקפת חומה מימי הושע. (ב) חכמים תיקנו קריאת מגילה בחמישה עשר, לא רק לבני ערים מוקפות חומה, אלא גם לסמוכים להם, ונראים עמהם. ולהלן נדון אם ליישובים שהם גם סמוכים וגם נראים עם הכרך, או אפילו לסמוך אפילו שאינו נראה, ונראה אפילו אינו סמוך. (ג) הערים קצרה ישנה של צפרין, חקרא של גוש חלב, יודפת הישנה, גמלה, חדיד, גדוד, אונו וירושלים, כולן ערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון.

להלכה רק בערים המוקפות חומה מימי יהושע בן נון, קוראים בחמישה עשר, חוץ משושן שאף שלא הייתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון, מאחר שבה היה הנס בימי מרדכי ואסתר ביום ארבעה עשר, ונחו בחמישה עשר, קוראים בה המגילה בחמישה עשר.¹ וחכמים קבעו שערים המוקפות חומה, דווקא מימי יהושע בן נון, ולא מימי אחשורוש, הואיל ובימי אחשורוש, א"י הייתה חרבה. ולא היו בה ערים המוקפות חומה. וכל זה כדי לחלוק כבוד לא"י.² ה'בית יוסף³; הביא מחלוקת הפוסקים אם גם בערים בחו"ל המוקפות חומה קוראים בחמישה עשר.

ב. הערים אונו ולוד

על ערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון נאמר בגמרא (מגילה ג ע"ב - ד ע"א):
ואמר ר' יהושע בן לוי, לוד, ואונו, וגיא החרשים, מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. והני יהושע בננה, והא אלפעל בננה, דכתיב אלפעל ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר (ושמד). הוא בנה את אונו ואת לוד ואת בנותיה (דבה"י, א, ה, יב)?
וליטעמיק, אסא בננה, דכתיב (דבה"י, ב, יד, ה) ויבן אסא את ערי הבצורות [צ"ל המצורה] אשר ליהודה? אמר רבי אלעזר, הני מוקפות חומה מימות יהושע בן נון היו. חרוב בימי פילגש בגבעה, ואתא אלפעל בננה. הדור אינפול, אתא אסא שפצינהו. דיקא נמי דכתיב (דבה"י, שם), ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה. מכלל דערים הוו מעיקרא.⁴

מדברי הגמרא למדנו, שהערים לוד ואונו הן אכן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. אף על פי שיש מקראות מהם עולה שאלפעל בנה אותן, או אסא מלך יהודה בנה אותן. אבל הן היו מוקפות בימי יהושע בן נון, חרבו, וחזרו ונבנו ע"י אלפעל ומאוחר יותר ע"י אסא. אולם בירושלמי (מגילה פ"א ה"א) דנו בעניינה של העיר אונו:

ר' אחא ר' יודה בן לוי, ריב"ל בשם ר': לוד וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. ולמה לא אמרן, ואונו? בגין דתנינן, וגמלה וגדור והדיר [חדיד] ואונו וירושלים וכך כיוצא בהן. והכתיב, ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר [צ"ל ושמד] הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה. אמר ר' לעזר ב"ר יוסי. בימי פלגש בגבעה חרבה ועמד אלפעל ובניה. הדא הוא דכתיב, גם כל הערים הנמצאות שלחו באש (שופטים, כ, מח). ר' חנניה בשם ר' פינחס, לוד ואונו הן הן גיא החרשים.

1. עיין מגילה ב ע"ב.

2. ירושלמי, מגילה פ"א ה"א. עיין רמב"ם, הל' מגילה פ"א ה"ד-ה"ה.

3. ב"י, או"ח סי' תרפח.

4. עיין אוצר הגאונים, שם, שתמהו שנוסח המקראות בגמרא אינו כנוסח המקראות לפנינו.

ואמנם בספר נחמיה (יא, לה), נאמר: 'לוד ואונו גי חרשים'. וריב"ל אמר בשם ר' שהעיר לוד והעיר גיא חרשים הן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, ולכן שאלו בירושלמי, שם, מדוע ריב"ל בשם ר', לא זכר את העיר אונו. וניסו להשיב, שמא משום שאונו כבר נזכרת בפסוק. אבל תשובה זו אינה מסתברת, שהרי גם לוד נזכרת בפסוק, ובכל זאת ריב"ל בשם ר' זכר אותה. ולכן השיבו בירושלמי, משום שהעיר אונו נזכרה במשנה בערכין הנ"ל, כעיר המוקפת חומה. ולוד לא נזכרה במשנה, שם. לכן ריב"ל בשם ר' זכר את לוד ואת גיא החרשים כערים המוקפות חומה. אלא שחזרו והקשו בירושלמי מן הפסוק בדברי הימים בו נאמר שאחד מבני בנימין, אלפעל בנה את אונו, והוא חי אחרי יהושע בן נון. ועל כך השיבו: 'אמר רבי לעזר בי ר' יוסה, בימי פילגש בגבעה חרבה. ועמד אלפעל ובנייה'. אבל ר' חנניה בשם ר' פנחס אמר: 'לוד ואונו הן הן גיא החרשים'. כלומר, לא כפי שאמר ר', שלוד וגיא החרשים הן שתי ערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, אלא שלוד ואונו, הן שתי ערים, הנקראות גיא החרשים. לנוכח דברים אלו בירושלמי, יש לזכור את דברי ריב"ל מהבבלי (מגילה ג ע"ב-ד ע"א): 'לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון'. וכך יוצא, שהעיר לוד נחשבת מוקפת חומה מימי יהושע בן נון, וכן העיר אונו, אלא שהיא כנראה נחרבה במלחמת אחים, בין שבטי ישראל ובין שבט בנימין, בגין עניין פילגש בגבעה. ואפשר שיש עיר בפני עצמה, שנקראת גיא החרשים, שגם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. השאלה היא האם לוד של ימינו, וקריית אונו של ימינו עומדות במקום באותו מקום שהיה מוקף חומה, בימי יהושע בן נון. לגבי לוד, רב העיר לוד, הרב נתן אורטנר, כתב בספרו 'יד נתן'⁵ שנראה שהעיר העתיקה בלוד ניצבת במקום לוד הקדומה שהייתה מוקפת חומה. אך למעשה מכלל ספק לא יצאה. ולכן נתן הרב אורטנר לבני לוד דין של ספק מוקף. וגדולי הפוסקים של ימינו תמכו בהוראה זו.

אשר לעיר אונו, לא מיבעיא, לפי הדעה שאונו ולוד הן הן גיא החרשים, שבוודאי לוד ואונו הן סמוכות זו לזו, אלא אפילו, לפי הדעה שלוד ואונו וגיא החרשים, הן שלוש ערים מוקפות חומה, נראים הדברים שמדובר בשלוש ערים סמוכות זו לזו. זאת ועוד, הרב פרופ' אליצור,⁶ כתב שהעיר אונו נמצאת שלושה מילין מלוד. מיל הוא אלפיים אמה, כך ששלושה מילין הם ששת אלפים אמות, שהם כ- 5.3 ק"מ. כלומר אונו הקדומה היא אינה קריית אונו של ימינו, כי קריית אונו של ימינו רחוקה מלוד יותר מ- 5.3 ק"מ. מרדכי זר כבוד (פירוש 'דעת מקרא', על עזרא ב, לג), כתב:

אונו יושבת כתשעה ק"מ צפונית מערבית ללוד. והשם העתיק ניתן לישוב העירוני שהוקם ליד הכפר הנטוש כפר עאנא.

ולפי זה המרחק בין אונו הקדומה לבין קריית אונו של היום מצטמצם. שהרי שתיהן נמצאות צפונית מערבית ללוד. ואם אונו הקדומה היא תשעה ק"מ צפונית מערבית ללוד, הרי שהיא לא רחוקה כל כך מקריית אונו של היום, אולם בקריית אונו החדשה אין עיר עתיקה כמו בלוד, ואין מסורת רצופה שכפר עאנא היא אונו הקדומה, שהייתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, בעוד שלגבי לוד העתיקה הייתה מסורת כזו, עיין בדברי הרב

5. יד נתן, או"ח סי' ל, קונטרס פורים בעיר לוד. לפני כן הוא פרסם תשובתו בכתב עת תחומין, ח"ט עמ' 341.

6. הרב פרופ' יואל אליצור, 'לשאלת זמן הפורים בעיה"ק לוד', תחומין, ח"ט עמ' 367.

אורטנר, שם. הרב פרופ' אליצור⁷ טען לגבי אונו [עאנא], שלא היה יישוב יהודי במשך הדורות, כמו בלוד. וכן שהזיהוי של כפר עאנא שהיא אונו, הוא רק בבחינת השערה מדעית. ושכבר הרב קוק,⁸ קבע שאין השערה מדעית מוציאה מידי הרוב. שקוראים בארבעה עשר, כמו כן עיין שם בדברי הרב פרופ' אליצור,⁹ ששטח כפר עאנא הוא שטח שדה התעופה של לוד בימינו. כך שלגבי כפר עאנא, אילו היו יהודים שם, היה להם דין של ספק מוקפת חומה.

ג. דין עיר ספק מוקפת חומה

כך כתב הרמב"ם (הל' מגילה פ"א הי"א) לגבי עיר שהיא ספק מוקפת חומה: עיר שהיא ספק ואין ידוע אם היתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון או אחר כך הוקפה, קורין בשני הימים שהם ארבעה עשר וחמשה עשר ובליליו. ומברכין על קריאתה בארבעה עשר בלבד, הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם. יש לציין שהרמב"ם בתשובה¹⁰ שהשיב ליושביו צור כתב שיקראו בארבעה עשר בברכה, ובחמישה עשר בלי ברכה, והתנגד בתקיפות לאלה שמברכים גם בחמישה עשר. עיקר דין זה של ספק מוקף, יסודו בגמרא,¹¹ שרב אסי קרא מגילה בעיר הוצל בארבעה עשר ובחמישה עשר בגלל שהיה לו ספק במציאות, אם הייתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. וחזקיה קרא בטבריה בארבעה עשר ובחמישה עשר בגלל הספק בדין, אם יש לה דין מוקפת, בגלל הים שהוא גבולה מצד אחד, שאין בו חומה. וב'בית יוסף',¹² האריך לדון בדין ספק מוקף ותמה על תמיהת מהר"י אביוב [אבוהב] שנהגו בכרכים שהם ספק מוקף, לקרוא בארבעה עשר ובחמישה עשר. כי לדעת מהר"י אבוהב הרמב"ם נתן דין ספק מוקף רק לכרך שחלק מהם טוענים שהוא מוקף וחלק טוענים שאינו מוקף, אבל כשאינו יודעים כלל, אם המקום היה מוקף, יש לדעתו לקרוא רק בארבעה עשר. ולדעת ה'בית יוסף' המנהג שנהגו לקרוא בכרכים מוקפים גם בארבעה עשר וגם בחמישה עשר נובע מן העובדה שכעת יש להם חומה, ולכן הוא כבר בבחינת ספק מוקף. אולם הרב חיים מזרחי בספר 'בן הרמה' דחה את דברי ה'בית יוסף', וקבע שלדעת הרמב"ם, רק כרך שיש לו כעת חומה, ויש גם ספק אם היה מוקף מימות יהושע בן נון קוראים בו בארבעה עשר ובחמישה עשר, אבל אם הוא מוקף לבד, אין בכך כדי ליצור ספק, שמא היה מוקף מימות יהושע בן נון. וכן כתב הרב יעקב אלבעלי בספר 'חלק יעקב'.¹³ ונראה לומר בעקבות דברים אלו, אף שלפי הדין גם כשחברו חומותיו של הכרך, יש ליושבים באותו כרך דין של מוקפים, והם קוראים בחמישה עשר כי הם מוחזקים שאותו מקום הוא מוקף, ומסורת אבותיהם בידיהם מדור דור שאותו מקום מוקף, לא כן כשאינו

7. במאמרו, שם, עמ' 369.

8. אגרות הראיה, ח"ב אגרת תרג.

9. אליצור, שם עמ' 370.

10. שו"ת הרמב"ם (בלאו), ס' קכד.

11. מגילה ה ע"ב.

12. ב"י, או"ח ס' תרפח.

13. דבריהם הובאו ע"י הרב קאפח, בהערותיו על הרמב"ם מגילה פ"א הי"א אות כד.

לו חומות, ויש ספק לגבי אותו מקום, אם היה מוקף מימות יהושע בן נון. שאם אין ידוע לנו שבאותו מקום ישבו בעבר יהודים וקראו בחמישה עשר, ורק החוקרים משערים שאותו מקום היה עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, לענ"ד ממצא מדעי כזה אינו גורם שאותו מקום ייחשב אפילו לא לספק מוקף וכבר ראינו דין זה בדברי הרב קוק. כי מאחר שאין חומות עכשיו, ואין לנו עדויות שהיו באותו מקום יהודים שבדורות אלו או אחרים קראו בו בחמישה עשר, אין להתייחס לאותו מקום אפילו לא לספק מוקף. וכזהו המצב לגבי כפר עאנא, שהחוקרים משערים שהיא אונו הקדומה שהייתה מוקפת חומה. שאין השערה זו יוצרת אפילו ספק לגבי קריית אונו החדשה, כי בקריית אונו החדשה אין עתיקות וממצאים על קיומו של יישוב יהודי עתיק. ולא ידוע לנו על יישוב יהודי בעיר אונו העתיקה במשך הדורות, ולא היו יהודים בסביבות כפר עאנא, שנהגו מחמת הספק לקרוא את המגילה שני ימים, וכל שכן בקריית אונו החדשה, שלא נהגו בה כלל שני ימים משנות היוסדה. לא כן לוד. שם יש עדויות על קיומו של יישוב יהודי בכל דורות, גם בתקופה הבתר תלמודית. ובמאה השנים האחרונות היו שנהגו בלוד לקרוא את המגילה גם בארבעה עשר וגם בחמישה עשר. כמו כן, העיר לוד החדשה היא בסביבות עיר לוד העתיקה, ובעיר לוד העתיקה נמצאו ממצאים ארכיאולוגיים יהודיים מתקופת המשנה, ואף מימי המקרא. ונמצאו סימנים שהעיר נשרפה בתקופה שהיא זהה לדברי הגמרא שבימי פילגש בגבעה שרפו אותה. והחוקרים מתייחסים לזיהוי הארכיאולוגי של לוד, וליישוב הידוע לנו היום כלוד העתיקה בוודאות גמורה. והספק בלוד לענין קריאת המגילה נע לא רק בין לקרוא את המגילה רק בארבעה עשר לבין לקרוא את המגילה בארבעה עשר ובחמישה עשר, אלא בין לקרוא את המגילה בארבעה עשר ובחמישה עשר, לבין לקרוא את המגילה רק בחמישה עשר.¹⁴ כך שלפי ענ"ד, לגבי קריית אונו אין אפילו גדר של ספק מוקף.

ד. דין 'סמוך ונראה'

יש לדון האם לקריית אונו החדשה דין 'סמוך ונראה', מתוך הנחה שכפר עאנא הוא מקום שספק מוקף. ונתחיל מן הסוף אל ההתחלה. ב'ביאור הלכה' (סי' תרפח ד"ה או שסמוכין להם), כתב בקצרה בשם ה'ברכי יוסף': 'אם בכרך קראו בארבעה עשר וחמשה עשר מספק, הכפרים הנראים וסמוכים קוראין בארבעה עשר'. כלומר יש דין 'סמוך ונראה' רק למקום שקוראים בו בחמישה עשר, אבל מקום שקוראים בו בארבעה עשר ובחמישה עשר, אין אומרים דין 'סמוך ונראה'. ואמנם כך כתוב ב'ברכי יוסף',¹⁵ בשם תשובת 'משאת משה', וה'ברכי יוסף' כתב שדין זה של ה'משאת משה' מסתבר, כי הדין שיישוב סמוך ונראה לכרך הוא חידוש, ואין לך בו אלא חידושו. ואם כן לפי זה, בקריית אונו החדשה לא צריכים לקרוא בשני ימים מחמת הספק שיש לגבי כפר עאנא. יתרה מזו, אפילו ה'חזון איש' (מגילה סי' קנג ס"ק ג ד"ה במ"ב סי' תרפח) שיצא לחלוק על ה'ברכי יוסף', נראה

14. עיי"ש היטב בדברי הרב אורטנר.

15. ברכי יוסף, או"ח סי' תרפח ס"ק ט, בשם תשובת משאת משה.

שיודה שבקריית אונו אין צורך לקרוא בשני הימים. זו לשונו בתמיהתו על דברי ה'ברכי יוסף':

ותימא דסמוך ילפינן ליה שלא יעקר זמן כרכים בידיים התקינו חכמים לקרות בחמשה עשר. וזה לא שייך כל כך בסמוך. אבל אין לו לחלק בין כך להסמוך לו בלי מקור. וסתמא שוין הן.

כלומר לדעתו דין כך הסמוך מקורו מן המקרא, ולכן יש להשוות דין הסמוך לדין הכרך. ואין להבדיל ביניהם בדין, בלי ראיה. אולם גם ה'חזון איש' מתייחס רק לגבי ספק מוקף, שבפועל קוראים בו בארבעה עשר ובחמישה עשר כפי שכתב ה'ברכי יוסף', לא כן כשמדובר במקום כמו כפר עאנא, שאין ידוע שבכלל היו יהודים שם שקראו בו בשני ימים מספק, ואם כן כיצד נוכל לחייב את קריית אונו להיות כמו כפר עאנא לקרוא בשני ימים, כשאין קוראים בכפר עאנא בשני הימים. כל זה הסברנו כדי לבסס את ההוראה שתושבי קריית אונו, קוראים רק בארבעה עשר, ולענ"ד אפילו לדעת ה'חזון איש', אבל הוראה זו כבר נכתבה בשנת תרע"ג ע"י הרב קוק ('אגרות הראיה', ח"ב אגרת תסט), ללא התייחסות לדעת ה'חזון איש'. ושם הרב קוק קבע שכפר אונו, אינו אונו העתיקה. והוסיף וכתב: 'ומי יודע כמה התפשטו הכפרים הסמוכים לאונו, עד שנחוש משום סמוך לכפר אונו'. כלומר לדעתו אין גם דין 'סמוך ונראה' לכפר אונו של ימינו, לאונו העתיקה. ולא ביאר דעתו בדין 'סמוך ונראה'. ועדיין נשאלת השאלה לגבי המצב בימינו, שנוספה בנייה באזור, אבל הרב קוק הוסיף נימוק, שיש שתי אונו. ואונו שלידי לוד, לדעת רבא בניגוד לריב"ל, אינה מוקפת חומה. והלכה כרבא ולא כריב"ל, דהוא בתרא. ואף שלגבי קריית אונו לפי הוראת הרב קוק אין כלל בית מיחוש, שיקראו גם בחמישה עשר, אבל כדי לסלק כל ספק בעניין נוסף ונברר דין 'סמוך ונראה'. משום שיש לכך השלכות לגבי ערים אחרות כמו בני ברק ויפו, וכיו"ב, כי לדעת ה'חזון איש',¹⁶ שיש לקרוא בבני ברק גם בחמישה עשר משום 'סמוך ונראה' ליפו. הנה דין 'כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו', כבר ראינו שבתוספתא נאמר: 'הסמוכין לכרך ונראין עמו'. שהיישוב הסמוך לכרך, דינו ככרך רק אם הוא סמוך לו וגם נראה עמו. ובגמרא (מגילה ב ע"ב) הביאו את דברי ריב"ל, שכרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נידון ככרך. ושאלו שם, כמה סמוך, והשיבו כמחמתן לטבריה, מיל. ולכאורה מדובר בשני מצבים, או סמוך במרחק עד מיל, או נראה עמו. ובאמת שבגמרא (מגילה ג ע"ב) הביאו בהקשר לדברי ריב"ל, ברייתא: 'תנא סמוך אע"פ שאינו נראה. נראה אע"פ שאינו סמוך'. והדגינו זאת ע"י כרך שנמצא בראש ההר. או בעמק בנחל. וברייתא זו שונה לחלוטין מן הברייתא שבתוספתא. בעוד שבירושלמי (מגילה פ"א ה"א) נאמר: 'ותני כן הסמוך לכרך והנראה עמו הרי הוא כיוצא בו'. והדגינו זאת כמו חמת וטבריה. ופשט לשון הברייתא שהירושלמי קרוב יותר לברייתא שבתוספתא, שמדובר ביישוב אחד, שיש בו שני תנאים, גם סמוך וגם נראה עמו, שאז דינו ככרך. ולכן הרב שמואל חכים, בר פלוגתיה של מהר"י רב סבר שהתוספתא והירושלמי חולקים על ה'בבלי'.¹⁷ הרי"ף הביא את דברי ריב"ל כלשונם בבבלי והתעלם מן הברייתא,

16. חזו"א, מגילה ס' קנג.

17. עיין כנה"ג, הגהות ב"י טאו"ח ס' תרפח צג ע"ד.

וגם דין כמחמתן לטבריה, מיל, בא אחרי 'וכל הנראה עמו'. משמע שגם הנראה עם הכרך צריך להיות בתוך מיל. וכן משמע מן הרמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"י) שכתב: וכרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, אם אין ביניהם יתר על אלפים אמה הרי הוא כרך, וקוראין בחמשה עשר.

גם הרמב"ם התעלם מן הברייתא, שנראה אף שאינו סמוך, סמוך אף שאינו נראה, ולא עוד שמרחק מיל, נאמר אחר 'נראה'. משמע שגם נראה עמו, צריך להיות בתוך מיל. ואין דין יושבת בהר, או בבקעה. ולכן הרב קאפח¹⁸ סבור שהר"ף והרמב"ם, לא גרסו את הברייתא הנ"ל. ולפי הסבר זה, אין צורך לומר שהתוספתא והירושלמי חולקים על הבלב, ולא עוד, אלא שהרב קאפח חידש שיש הבדל בין 'נראה ממנו', ובין 'נראה עמו'. כלומר, אדם עומד ממול לכרך וליישוב הסמוך לכרך, שאם רואה את שניהם כיישוב אחד, דין אותו יישוב כדין הכרך. וזאת בתנאי שאין הרואה רחוק מן הכרך ומן היישוב יותר ממיל. כי ככל שמתרחק הרואה, כך מתקטן המרחק בין הכרך והיישוב מבחינה אופטית. וכך יוצא שדין יישוב הסמוך לכרך שנדון ככרך הוא רק אם הוא נראה עם הכרך כיישוב אחד. ולפי זה בני ברק ויפו, אינן כיישוב אחד. וכן קריית אונו החדשה, וכפר עאנא, שהוא משוער כאונו העתיקה, אינם נראים כיישוב אחד, ולכן יישוב שאינו נראה עם הכרך כיישוב אחד, דינו שיקראו בו בארבעה עשר. ובאמת שהרמב"ם, כרך דין בן כרך שהלך לעיר, ובן עיר שהלך לעיר עם דין כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, בהלכה אחת. נראה שאין זה מקרי. זאת כדי ללמדנו, שכמו ש'פרוז בן יומו' נדון כ'פרוז', וכמו ש'מוקף בן יומו' נדון כ'מוקף', וכל זה לשעתו, מדין טפל ועיקר, כך יישוב שהוא סמוך לכרך, נידון ככרך מדין טפל ועיקר. אך כשהיישוב הוא עיקר, אין להטפילו לכרך ולתת לו דין כרך. וכבר הריטב"א¹⁹ העיר שמדובר ביישוב, שמשותף בענייניו עם הכרך. וכן מורה לשון הר"ן (שם): 'דמתחשב בתחומי העיר דוקא, ומפורש יותר במאירי²⁰ שאם היישוב עצמאי מבחינה מוניציפלית הוא אינו נידון ככרך. יש לציין שלדעת שו"ת מהר"ם אלשקר²¹ יש סתירה בין הסוגיה בדף ב ע"ב, שאין בה את הברייתא, ש'נראה אף שאינו סמוך' לבין הסוגיה בדף ג ע"ב, שיש בה אותה ברייתא, ש'נראה אף שאינו סמוך'. אלא שה'בית חדש' וה'בית יוסף'²² חילקו בין סמוך לסמוך. בין סמוך כדין עירובי תחומין, כמו עיבורי העיר, שנידון ככרך ממש, לבין סמוך ע"י רצף בנייה, וחילוק זה הביא למחלוקת בין הרב טוקצינסקי²³ לבין ה'חזון איש'. לדעת הרב טוקצינסקי יש הבדל בין שבת לבין קריאת המגילה, בדיני עירובי תחומין אכן יש למדוד מהבית האחרון, רצף של בנייה, בתוך שבעים אמה ושיירים, אבל לענין קריאת המגילה, יש למדוד את היישוב הסמוך רק מחומת הכרך, ולא מהבתים שנבנו מחוץ לכרך. ולפי דבריו, שכונות רבות של ירושלים החדשה, אינן צריכות לקרוא בחמישה עשר. לעומתו, ה'חזון איש'²⁴ סבר שאם יש רצף בתים, בתוך שבעים אמה

18. הרב קאפח, בפירוש על הרמב"ם הל' מגילה פ"א אות כב.

19. ריטב"א, מגילה ג ע"ב.

20. מאירי שם.

21. שו"ת מהר"ם אלשקר, סי' קי.

22. ב"י וב"ח, או"ח סי' תרפת.

23. עיר הקודש והמקדש, ח"ג סי' כז.

24. חזו"א, מגילה סי' קנ"ג סק"א-סק"ה, וכן בסימן קנא.

ושיירים, וכן בתוך קמ"א אמות בין שני בתיים, שהכול נחשב לכרך, אף אם רצף הבנייה כבר לא 'סמוך' ולא 'נראה', דינם שיקראו בחמישה עשר. ואחרי בקשת המחילה, יש לומר שלא ירחק היום, וכל גוש דן, שכולל ערים רבות: יפו-ת"א, גבעתיים, רמת-גן, בני-ברק, פ"ת, קריית אונו ועוד, כולם ייחשבו לפי ה'חזון איש' סמוכים ליפו או לאונו העתיקה, או ללוד, בדיני עירובין תחומין, וכולם יצטרכו לקרוא בארבעה עשר ובחמישה עשר. ודבר זה הוא קשה להבנה, שיישובים שהם רוב מניין ורוב בניין טפלים לספק מוקף. וצ"ע.

סיכום

א. למקום שיש מסורת שהוא מוקף, יש דין 'סמוך ונראה'. לפי שיטה אחת סמוך רק כשהוא נראה עמו, ולפי שיטה שנייה, סמוך גם כשאינו נראה עמו. וגם כשהוא סמוך יש אומרים שדווקא כשהישוב טפל לכרך בענייניו. ויש אומרים גם כשאינו טפל. ועל פי שיטות אלו נחלקו הפוסקים בדיני השכונות החדשות בירושלים החדשה.

ב. מקום שיש מסורת שהוא ספק מוקף, כמו יפו, או כמו לוד, נחלקו הפוסקים אם אומרים בהן 'סמוך ונראה'. שיטת ה'ביאור הלכה' בעקבות ה'ברכי יוסף', שאין אומרים 'סמוך ונראה', ושיטת ה'חזון איש', שאומרים 'סמוך ונראה'. ולכן בני ברק, לפי ה'ביאור הלכה', אין לה דין 'סמוך ונראה' ליפו. ויש לקרוא בה רק בארבעה עשר, ולפי ה'חזון איש', יש לקרוא בה גם בחמישה עשר.

ג. מקום שאין מסורת מעשית שהוא ספק מוקף כמו כפר עאנא, ולפי החוקרים, הוא אונו העתיקה שהייתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. כי אין לנו עדויות שיהודים גרו שם, וכן אין לנו עדויות שקראו רק בחמישה עשר, או שקראו בו גם בארבעה עשר, שאין לקריית אונו החדשה דין 'סמוך ונראה', אפילו לא לשיטת ה'חזון איש', ולכן בקריית אונו קוראים רק בארבעה עשר. ובלאו הכי לדעת הרב קוק יש לקרוא בקריית אונו רק בארבעה עשר, ואין לה גם דין 'סמוך ונראה' לכפר עאנא, וכפר עאנא אינו מוקף לדעת רבא, שהלכה כמותו.

